

ŁAWNIK -SĘDZIA SPOŁECZNY

Informator

Ministerstwo Sprawiedliwości – Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Ministerstwo Sprawiedliwości
Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**ŁAWNIK
– SĘDZIA SPOŁECZNY**

Informator

Przygotował zespół Ministerstwa Sprawiedliwości:

Marcin Mazuryk (część 1)

Krzysztof Sadowski (część 2)

Anna Chmielowiec (część 3)

Małgorzata Polak (część 4)

Koncepcja oraz redakcja merytoryczna
zespół Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości:

dr Michał Jankowski

prof. dr hab. Andrzej Siemaszko

dr Andrzej Ważny

Redakcja:

Grażyna Polkowska-Nowak

ISBN: 978-83-929646-8-1

Druk i oprawa

Oficyna Drukarska Jacek Chmielewski

01-142 Warszawa, ul. Sokołowska 12a;

tel./fax: (22) 632 83 52

Spis treści

Słowo wstępne ministra sprawiedliwości	5
I. Wymiar sprawiedliwości w zarysie	7
II. Ławnik jako sędzia społeczny	17
III. Od wyborów do zakończenia kadencji.....	27
IV. Rada ławnicza	35
Podstawowe akty prawne i wybrana literatura.....	39

Słowo wstępne Ministra Sprawiedliwości

Oddajemy do Państwa rąk informator zatytułowany *Ławnik – sędzia społeczny*. Zawiera on podstawowe wiadomości z takich dziedzin jak prawo konstytucyjne, karne i cywilne, wraz z ogólnym zarysem usytuowania organów sądowych w porządku prawnym RP. Opracowanie ma charakter przystępnego poradnika. Ma być przede wszystkim pomocne w wykonywaniu trudnych obowiązków związanych z orzekaniem. Jego powstaniu towarzyszyła chęć udzielenia pomocy w poruszaniu się w zawłościach prawnych, obywatelom pełniącym zaszczytną funkcję ławnika - to znaczy społecznego sędziego rozstrzygającego kwestie o często zasadniczym znaczeniu dla osób, których dotyczą. Oznacza to jednak również ogromną odpowiedzialność, tym istotniejsza jest więc kwestia odpowiedniego przygotowania merytorycznego ławników.

Institucja ławnika, określona w Konstytucji RP, znajduje rozwinięcie w Prawie o ustroju sądów powszechnych. W zakresie orzekania ławnicy są wszak niezawiśli i podlegają jedynie Konstytucji oraz innym ustawom. Ławnicy, postrzegani jako niezmiernie ważny element kontroli społecznej, mają za zadanie czuwać między innymi nad tym, aby wyroki wydawane zgodnie z literą prawa były także sprawiedliwe w odbiorze opinii publicznej.

W części pierwszej opracowania zawarto ogólne informacje dotyczące organizacji i funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, w trzech pozostałych zaś zagadnienia poświęcone bezpośrednio instytucji ławnika.

Jestem głęboko przekonany, że informator będzie Państwu pomocny w pełnieniu zaszczytnego obowiązku, jakim jest wymierzanie sprawiedliwości w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Jarosław Gowin

MINISTER SPRAWIEDLIWOŚCI

WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI W ZARYSIE

Struktura i funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości zostały uregulowane w Konstytucji RP oraz ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Z treści art. 175 Konstytucji wynika, że wymiar sprawiedliwości sprawują wyłącznie sądy. Są nimi Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.

Struktura władzy sądowniczej nie jest jednolita, obok sądów zaliczamy do niej także dwa trybunały – Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.

Niezależność sądów i trybunałów stanowi jedną z podstaw demokratycznego państwa prawnego. Ogólną zasadę trójpodziału i równowagi władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej wyrażono w art. 10 Konstytucji.

Podstawowe zasady wymiaru sprawiedliwości

Zasada właściwości – oznacza zakres kompetencji przypisanych sądom do rozstrzygania przed nimi określonych kategorii spraw. Podstawowe rodzaje właściwości to: rzeczowa, miejscowa i funkcjonalna. Takie przypisanie danych rodzajów spraw z góry, w ustawie, wyklucza dobieranie sądu do konkretnej sprawy, co mogłoby stanowić manipulację.

Zasada niezależności – oznacza brak możliwości wpływania przez organy lub ich przedstawicieli spoza władzy sądowniczej (np. burmistrza, ministra czy posła) na treść orzeczeń, a także na wewnętrzną organizację sądów. Zasada ta stanowi gwarancję autonomii sądów i sędziów w stosunku do organów administracji publicznej.

** Autorem niniejszej części jest Marcin Mazuryk, doktor nauk prawnych, główny specjalista do spraw legislacji w Ministerstwie Sprawiedliwości, wykładowca akademicki.*

Zasada bezstronności – nakazuje sędziom zachowanie neutralności i niezależności względem jakichkolwiek wpływów. Bezstronność jest warunkiem koniecznym obiektywności – orzeczenie sądu jest bezstronne, jeżeli zostało wydane na podstawie obiektywnych kryteriów. Bezstronność to cecha, którą powinien się charakteryzować sędzia (ławnik). O bezstronności jest mowa w ślubowaniu składanym przez sędziego oraz w zasadach etyki zawodowej sędziów. Sędzia powinien unikać zachowań, które mogłyby osłabić zaufanie do jego bezstronności, czy też wzbudzać wątpliwości co do bezstronnego wykonywania obowiązków.

Zasada niezawisłości – polega na podporządkowaniu sędziów wyłącznie Konstytucji RP i innym ustawom. Niezawisłość sędziego umożliwia dokonywanie oceny obowiązującego prawa i jego interpretowanie, przy czym sędzia uwzględnia istniejące orzecznictwo w podobnych kategoriach spraw. Mianowanie sędziego przez Prezydenta RP na konkretne stanowisko, nieprzenoszalność i nieodwołalność oraz immunitet stanowią gwarancje tej niezawisłości.

Należy podkreślić, że zasadą nadrzędną jest praworządność, która w tym wypadku oznacza, że sądy orzekają na podstawie i w granicach prawa.

Organy wymiaru sprawiedliwości – sądy i trybunały

Zgodnie z Konstytucją RP władza sądownicza została powierzona sądom i trybunałom – tylko te organy mogą ją sprawować.

W Polsce każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (tj. sprawnie i terminowo) przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Sądy i trybunały wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej; są władzą odrębną i niezależną od władzy ustawodawczej (Sejm, Senat) i wykonawczej (Rada Ministrów, Prezydent RP). Przejawia się to w odrębności organizacyjnej (sądy mają swoje budynki, urzędników), finansowej (osobne budżety), a przede wszystkim w niezależności od innych organów państwowych. Polega to w szczególności na:

- określeniu organizacji sądownictwa i zakresu kompetencji poszczególnych sądów w ustawie;
- samodzielności sądu co do określenia swojej właściwości w przedstawionej mu do rozpatrzenia sprawie;
- zakazie pozbawienia przez inne władze obywatela (np. przez sejm, policję, organy samorządu terytorialnego) dostępu do sądu;
- dopuszczalności ingerencji organów innych władz jedynie w sferę działalności sądów niezwiązaną z wydawaniem orzeczeń (kwestie techniczne, administracyjne);
- gwarancjach o charakterze procesowym;
- gwarancjach dotyczących pozycji sędziego.

Trybunały

Trybunał Konstytucyjny, w którego skład wchodzi 15 sędziów wybieranych przez Sejm na 9-letnią kadencję, jest organem sądowym szczególnego rodzaju, ponieważ nie ocenia, tak jak klasyczny sąd, stanu faktycznego danej sprawy, a tylko obowiązujące prawo.

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

- zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją;
- zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie;
- zgodności przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami;
- zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych;
- skargi konstytucyjnej.

Ponadto Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga spory kompetencyjne między centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Trybunał Stanu odpowiada charakterystyce organu władzy sędziowskiej z uwagi na niezawisłość sędziów i charakter rozstrzyganych spraw (działa jak sąd karny). Składa się z przewodniczącego, którym jest zawsze Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, dwóch zastępców przewodniczącego i szesnastu członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. Zastępcy przewodniczącego Trybunału Stanu oraz co najmniej połowa jego członków powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego. W celu zachowania równowagi między podejściem jurydycznym a politycznym, od pozostałych członków Trybunału nie wymaga się takich kwalifikacji. Funkcja ma charakter honorowy, sprawowana jest nieodpłatnie. Trybunał Stanu rozpatruje sprawy związane z naruszeniem Konstytucji lub innej ustawy w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie sprawowania urzędu:

- Prezydenta RP;
- Prezesa Rady Ministrów oraz członków Rady Ministrów;
- Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji oraz Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych;
- posłów i senatorów.

Sądy

Jak już wspomniano, wymiar sprawiedliwości w Polsce sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne i sądy wojskowe.

Pojęcie „sąd” może być używane w różnych znaczeniach:

- w prawie o ustroju sądów powszechnych termin ten oznacza organ władzy państwowej (władzy sędziowskiej), w którym rozstrzyganie spraw powierzone jest niezawisłemu sędziemu, wykonującemu jurysdykcję w imieniu państwa, przy zachowaniu szczególnych form postępowania;
- w znaczeniu procesowym oznacza konkretny organ procesowy (skład orzekający), wyrokujący lub dokonujący innych czynności procesowych;
- w znaczeniu urzędu państwowego (administracja sądowa).

Funkcją sądów jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości, tj. realizacja kompetencji państwa polegającej na wiążącym rozstrzygnięciu sporów, w których przynajmniej jedną stroną jest jednostka albo inny, podobny podmiot. Sądy mają monopol na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości, co oznacza, że mogą ostatecznie rozstrzygnąć każdą sprawę, której przedmiotem jest spór prawny.

Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości jest podstawowym zadaniem władzy sądowniczej. Władza ta nie może zostać delegowana na inne podmioty, co nie wyklucza możliwości działania innych, niepaństwowych organów powołanych do rozstrzygania sporów prawnych, jeśli tylko przepisy ustawy przewidują taką możliwość. Istnieją np. sądy polubowne i sądy dyscyplinarne tworzone przez korporacje zawodowe. Sądy takie nie podejmują rozstrzygnięć w imieniu państwa, a kontrola legalności ich decyzji należy do państwowej władzy sądowniczej. Istnieją także postępowania pozasądowe – reklamacyjne, polubowne, mediacyjne – w stosunku do których sądom także przysługuje pozycja nadrzędna, polegająca na tym, że dokonują one weryfikacji prawidłowości i legalności rozstrzygnięć organów pozasądowych.

Sąd jest zatem organem:

- państwowym;
- niezawisłym;
- powołanym do sprawowania wymiaru sprawiedliwości;
- uprawnionym do orzekania w imieniu państwa;
- wydającym orzeczenia w sposób gwarantujący prawidłowy wymiar sprawiedliwości.

Sąd Najwyższy

Sąd Najwyższy nie jest włączony do systemu sądów powszechnych. Jest organem władzy sądowniczej powołanym do zapewnienia, w ramach nadzoru zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych i wojskowych. Sąd Najwyższy sprawuje swoje funkcje przez rozpatrywanie kasacji (w wypadku sądów powszechnych) oraz kasacji i apelacji (w wypadku sądów wojskowych), jak również podejmowanie uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne.

Sąd Najwyższy rozpoznaje ponadto protesty wyborcze oraz stwierdza ważność wyborów do Sejmu, Senatu, wyborów Prezydenta RP, referendum ogólnonarodowego i referendum konstytucyjnego; rozpoznaje protesty wyborcze w wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz opiniuje projekty ustaw i innych aktów normatywnych dotyczących sądownictwa.

W skład Sądu Najwyższego wchodzi następujące izby: Cywilna, Karna, Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych oraz Wojskowa.

Organami Sądu Najwyższego są: Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezesi Sądu Najwyższego, Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego, zgromadzenie sędziów izby Sądu Najwyższego, Kolegium Sądu Najwyższego.

Sądy powszechne

Sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem ustawowo zastrzeżonych do właściwości innych sądów. Do spraw objętych właściwością sądów powszechnych należą te z zakresu prawa karnego, cywilnego, rodzinnego

i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Sądami powszechnymi są sądy: rejonowe, okręgowe i apelacyjne.

Sądy rejonowe (obecnie trzysta dwadzieścia jeden) są sądami pierwszej instancji, a ich właściwość obejmuje, na zasadzie domniemania kompetencji, sprawy karne i cywilne. Dzielą się one na wydziały: cywilny i karny. Ponadto, w ramach struktury sądu rejonowego mogą zostać utworzone inne wydziały, tj. ksiąg wieczystych, jak również właściwe do spraw: rodzinnych i nieletnich, pracy, ubezpieczeń społecznych albo pracy i ubezpieczeń społecznych oraz gospodarczych. Wydziałem kieruje przewodniczący, którym może być prezes, wiceprezes albo inny sędzia (referendarz sądowy w wypadku wydziału ksiąg wieczystych oraz gospodarczego do spraw rejestru zastawów).

Sądy okręgowe (obecnie czterdzieści pięć) są sądami wyższego stopnia. Ich właściwość ma charakter mieszany, ponieważ sąd okręgowy jest zarówno sądem odwoławczym w sprawach rozstrzyganych w pierwszej instancji przez sądy rejonowe, jak i tym, który rozpoznaje sprawy w pierwszej instancji, gdy ustawa tak przewiduje np. w sprawach karnych o zabójstwo, w rodzinnych o rozwód, w niektórych sprawach majątkowych, gdy wartość przedmiotu sporu przewyższa określoną w ustawie kwotę (obecnie 75 000 zł). W sądach okręgowych – oprócz wydziałów cywilnych i karnych mogą być tworzone wydziały pracy, ubezpieczeń społecznych albo pracy i ubezpieczeń społecznych oraz wydziały gospodarcze.

Sądy apelacyjne (obecnie jednaście) obejmują właściwością miejscową obszar co najmniej dwóch sądów okręgowych. Są one sądami wyłącznie drugiej instancji, bo rozpatrują apelacje od orzeczeń sądów okręgowych działających jako instancja pierwsza. W sądach apelacyjnych tworzy się wydziały: cywilny, karny, pracy i ubezpieczeń społecznych.

Sądy powszechne wykonują również inne zadania, powierzone na podstawie ustaw. Należy do nich zaliczyć m. in. prowadzenie rejestrów sądowych i ksiąg wieczystych. Zewnętrzny nadzór nad działalnością administracyjną sądów powszechnych sprawuje Minister Sprawiedliwości, przy czym czynności z zakresu tego nadzoru nie mogą wkraczać w dziedzinę, w której sędziowie są niezawisli.

Sądy szczególne

Sądy szczególne, o właściwości obejmującej określoną grupę spraw, są usytuowane poza systemem sądów powszechnych. Zalicza się do nich sądy administracyjne i sądy wojskowe. W postępowaniu przed sądami szczególnymi stosuje się te same co w sądach powszechnych zasady.

Sądy administracyjne kontrolują legalność działalności administracji publicznej i tworzą odrębny pion sądownictwa, obok sądów powszechnych. Sądami administracyjnymi są: wojewódzkie sądy administracyjne jako sądy pierwszej instancji oraz Naczelny Sąd Administracyjny jako organ drugiej instancji.

Wojewódzkie sądy administracyjne mogą być tworzone dla obszaru jednego lub kilku województw. Obecnie funkcjonuje szesnaście tego typu sądów. We właściwości sądów administracyjnych znajduje się rozpatrywanie następujących skarg i spraw:

- ❑ skargi na decyzje i postanowienia wydane w postępowaniu administracyjnym, egzekucyjnym i zabezpieczającym;
- ❑ skargi na bezczynność organów administracji;
- ❑ sprawy sporów kompetencyjnych między administracją samorządową a rządową, a także sporów o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego.

NSA podejmuje też uchwały mające na celu wyjaśnienie przepisów prawnych, których stosowanie wywołało rozbieżności w orzecznictwie sądów administracyjnych.

W skład Naczelnego Sądu Administracyjnego wchodzi następujące izby: Finansowa, Gospodarcza i Ogólnoadministracyjna.

Sądy wojskowe sprawują wymiar sprawiedliwości w siłach zbrojnych, w sprawach karnych. Tworzą system organów odrębny od sądów powszechnych, odpowiadający strukturze terytorialnej sił zbrojnych. Sądami wojskowymi są wojskowe sądy okręgowe i wojskowe sądy garnizonowe. Sądy garnizonowe orzekają w pierwszej instancji, natomiast sądy okręgowe rozpatrują środki odwoławcze od orzeczeń i zarządzeń sądów garnizonowych oraz rozpoznają sprawy w pierwszej instancji w sprawach najpoważniejszych. Jako druga instancja działa wówczas Izba Wojskowa Sądu Najwyższego, która ma także uprawnienia do rozpoznawania kasacji od orzeczeń wydanych w drugiej instancji. Sędzią sądu wojskowego może być tylko oficer pełniący zawodową służbę stałą. Nadzór administracyjno-organizacyjny nad sądami wojskowymi należy do kompetencji Ministra Sprawiedliwości.

Sądy wyjątkowe (tzw. doraźne) to sądy, które mogą zostać powołane w czasie wojny, działające z zastosowaniem skróconej procedury. Sądy wyjątkowe rozpoznają jedynie sprawy karne.

Organy sądów powszechnych

Organami sądów powszechnych są w sądach rejonowych prezesi i dyrektorzy, natomiast w sądach okręgowych i apelacyjnych prezesi i kolegia tych sądów. Prezesa sądu rejonowego powołuje prezes sądu apelacyjnego, natomiast prezesów sądów okręgowego i apelacyjnego – Minister Sprawiedliwości. Prezes kieruje sądem i reprezentuje go na zewnątrz, pełni funkcje administracyjne oraz sprawuje wewnętrzny nadzór administracyjny nad działalnością sądów niższych. Kadencja prezesa i wiceprezesa sądu rejonowego wynosi cztery lata, natomiast okręgowego i apelacyjnego sześć. Zgromadzenie ogólne (które nie jest organem sądu, lecz samorządu sędziowskiego), składa się ze wszystkich sędziów danego sądu oraz przedstawicieli sędziów sądów niższej instancji. Kolegium sądu apelacyjnego oraz kolegium sądu okręgowego składa się z sędziów wybieranych przez odpowiednio zgromadzenie ogólne sędziów sądu apelacyjnego oraz zgromadzenie ogólne sędziów okręgu. Kolegium ustala m. in. podział czynności i zasady przydzielania spraw oraz wyraża opinie, głównie w sprawach personalnych. Kolegium opiniuje ponadto sprawy przedstawione przez Krajową Radę Sądownictwa i przez Ministra Sprawiedliwości, jak również projekty planu finansowego.

Należy dodać, że organem sądu apelacyjnego i okręgowego w zakresie finansowym i gospodarczym jest dyrektor tego sądu. Dyrektora powołuje i odwołuje, na wniosek prezesa danego sądu, Minister Sprawiedliwości.

Zasady postępowania przed sądem

Zarówno proces cywilny, jak i karny są zorganizowane według określonych zasad, nazywanych zwykle naczelnymi zasadami procesu. Naczelne zasady to ważne społecznie ogólne dyrektywy, do których zaliczamy wymienione poniżej.

Zasada prawdy materialnej – jest to dyrektywa, w myśl której podstawę wszystkich rozstrzygnięć sądu powinny stanowić ustalenia faktyczne zgodne z rzeczywistością.

Zasada jawności postępowania – oznacza, że posiedzenia sądowe są jawne, a sąd orzekający rozpoznaje sprawy na rozprawie. Wyłączenie jawności może nastąpić tylko ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Ogłoszenie wyroku zawsze następuje publicznie. Niektóre sprawy z mocy prawa odbywają się niejawnie. Jest tak np. w sprawach o rozwód i o unieważnienie małżeństwa.

Zasada kontrydiktoryjności – polega na tym, że proces cywilny, bądź karny ma się toczyć w formie sporu dwóch przeciwstawnych stron przed niezawisłym i bezstronnym sądem. Kontrydiktoryjność postępowania odzwierciedla rzymską zasadę *audiatur et altera pars*, co oznacza dosłownie: wysłuchaj i strony przeciwnej; lecz także: nie potępiaj bez wysłuchania wszystkich argumentów za i przeciw; daj stronie oskarżonej szansę na skuteczną obronę; nie feruj bezwzględnego wyroku, jeśli nie jesteś absolutnie pewien swoich racji. Głównym zadaniem sądu jest zatem wysłuchanie stron i podjęcie decyzji w oparciu o przedstawione przez nie argumenty. Strony powinny bowiem mieć możliwość dochożenia swoich racji.

Zasada formalizmu procesowego – odnosi się do wszystkich czynności dokonywanych w trakcie procesu sądowego, określając ich formę pisemną albo ustną, jak również czas i miejsce, w jakim mają być dokonywane. Wymagania formalne dotyczą pism procesowych składanych przez strony (pozew, apelacja) oraz czynności sądu, w tym wydania i ogłoszenia publicznie wyroku po zamknięciu rozprawy.

Zasada dwuinstancyjności postępowania – oznacza, że istnieje możliwość weryfikacji orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji przez organ wyższej instancji, po wniesieniu środka odwoławczego. Środki odwoławcze przysługują stronie dążącej do uchylecia bądź zmiany orzeczenia wydanego w pierwszej instancji przez sąd instancji wyższej. Podstawowymi środkami odwoławczymi są apelacja i zażalenie, natomiast inne środki zaskarżenia to sprzeciw, zarzut, skarga i odwołanie. Nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia jest w sprawach cywilnych skarga kasacyjna, a w sprawach karnych kasacja, wnoszona przez strony albo inne uprawnione podmioty do Sądu Najwyższego.

Status prawny sędziego

Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom, a ich specjalny status ogranicza możliwość przynależności do partii politycznej czy związku zawodowego. Ponadto sędziowie nie mogą prowadzić działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Sędziom

przysługuje immunitet materialny (brak karalności za czyn, który w przeciwnym wypadku podlegałby karze) oraz formalny (niemożność ścigania do chwili uchylenia immunitetu), ponieważ sędzia nie może być zatrzymany ani pociągnięty do odpowiedzialności karnej bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego. Nie dotyczy to jednak zatrzymania w razie ujęcia sędziego na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, jeżeli zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. Sędziów sądów powszechnych powołuje Prezydent RP - na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa - na czas nieokreślony. Prezydent, wobec którego sędzia składa ślubowanie, określa także miejsce służbowe (siedzibę) sędziego. Ze swojego stanowiska sędziowie są nieusuwalni.

Prawa i obowiązki sędziów

Ze stanowiskiem sędziego związane są liczne obowiązki. Sędzia jest, między innymi, obowiązany do:

- postępowania zgodnie ze ślubowaniem sędziowskim;
- stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych;
- używania stroju urzędowego na rozprawach;
- zachowania w tajemnicy okoliczności sprawy, o których powziął wiadomość ze względu na swój urząd, poza jawną rozprawą sądową;
- niepodjęmowania innego zajęcia ani sposobu zarobkowania, który przeszkadzałby w pełnieniu obowiązków sędziego, mógł osłabiać zaufanie do jego bezstronności lub przynieść ujmę godności urzędu sędziego;
- złożenia oświadczenia o swoim stanie majątkowym;
- powiadomienia właściwego prezesa sądu o toczącej się sprawie sądowej, w której występuje jako strona lub uczestnik postępowania.

Ocena pracy sędziego

Praca sędziego podlega ocenie sędziów wizytatorów. Ocenia się sprawność i efektywność podejmowanych czynności i organizowania pracy przy rozpoznawaniu spraw lub wykonywaniu innych powierzonych zadań bądź funkcji. Uwzględnia się również kulturę urzędowania (obejmującą kulturę osobistą i kulturę organizacji pracy). Inne podlegające ocenie czynniki, to poszanowanie praw stron lub uczestników postępowania, czy sposób formułowania wypowiedzi przy wydawaniu i uzasadnianiu orzeczeń. Badany jest także proces doskonalenia zawodowego. Ocena pracy nie może wkraczać w dziedzinę, w której sędziowie są niezawisli.

Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów

Sędzia odpowiada dyscyplinarnie: za przewinienia służbowe, do których zalicza się oczywistą i rażąco obrazę przepisów prawa, za uchybienie godności urzędu, oraz za postępowanie przed objęciem stanowiska, jeżeli przez nie uchybił obowiązkowi piastowanego wówczas urzędu państwowego lub okazał się niegodnym urzędu sędziego. Postępowania dyscyplinarnego nie wszczyna się po upływie 3 lat od dnia popełnienia karalnego czynu. Karami dyscyplinarnymi orzukanymi wobec sędziów są: upomnienie, nagana, usunięcie z zajmowanej funkcji, przeniesienie na inne miejsce służbowe oraz złożenie sędziego z urzędu.

Rozwiązanie stosunku służbowego sędziego

Stosunek służbowy sędziego rozwiązuje się z mocy prawa, jeżeli sędzia zrzekł się urzędu, co staje się skuteczne po upływie trzech miesięcy od dnia złożenia na ręce Ministra Sprawiedliwości oświadczenia. O zrzeczeniu się urzędu przez sędziego Minister Sprawiedliwości zawiadamia Krajową Radę Sądownictwa i Prezydenta RP. Prawomocne orzeczenie sądu dyscyplinarnego o złożeniu sędziego z urzędu oraz prawomocne orzeczenie sądu skazujące go na środek karny pozbawienia praw publicznych lub zakazu zajmowania stanowiska sędziego skutkuje utratą urzędu i stanowiska. Jego stosunek służbowy wygasa z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia albo utraty obywatelstwa polskiego. Sędzia przechodzi w stan spoczynku z dniem ukończenia 65. roku życia.

Krajowa Rada Sądownictwa

Krajowa Rada Sądownictwa jest pozajudycyjnym organem władzy sądowniczej, który stoi na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Charakter Krajowej Rady Sądownictwa można określić jako administracyjno-samorządowo-polityczny, gdyż w jej skład wchodzi trzy grupy członków. Pierwszą grupę stanowią osoby wchodzące w skład KRS z urzędu i należą do nich: Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Minister Sprawiedliwości, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz osoba powołana przez Prezydenta RP. Kolejna grupa to piętnastu członków wybranych w sposób demokratyczny spośród sędziów Sądu Najwyższego (2), sądów powszechnych (10), sądów administracyjnych (2) i sądów wojskowych (1). Najbardziej polityczny charakter ma grupa trzecia, którą tworzą czterej członkowie wybrani przez Sejm spośród posłów oraz dwaj przez Senat spośród senatorów. Na czele Krajowej Rady Sądownictwa stoi przewodniczący (powoływany przez KRS) i dwóch jego zastępców. Kadencja wybranych członków KRS trwa 4 lata.

Krajowa Rada Sądownictwa:

- opiniuje projekty aktów prawnych dotyczących funkcjonowania sądownictwa;
- podejmuje uchwały w sprawach wystąpień do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności z Konstytucją aktów normatywnych w zakresie dotyczącym niezależności sądów i niezawisłości sędziów;
- rozpatruje i ocenia kandydatury do pełnienia urzędu sędziowskiego;
- przedstawia Prezydentowi RP wnioski o powołanie sędziów;
- rozpatruje wnioski o przeniesienie sędziego w stan spoczynku;
- wyraża zgodę na dalsze zajmowanie stanowiska przez sędziego, który ukończył 65 lat;
- uchwała zbiór zasad etyki zawodowej sędziów i czuwa nad ich przestrzeganiem;
- wybiera rzecznika dyscyplinarnego sędziów sądów powszechnych;
- przeprowadza wizytację sądu lub lustrację pracy sędziego, którego indywidualna sprawa podlega rozpatrzeniu przez Radę;
- opiniuje programy szkoleniowe aplikantów oraz zakres i sposób przeprowadzania egzaminu sędziowskiego;
- inspirować i wspierać działania mające na celu ujednoczenie wykładni prawa.

ŁAWNIK JAKO SĘDZIA SPOŁECZNY

Jak już wspomniano, Konstytucja RP (w art. 182) przewiduje udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Status ławnika określono natomiast w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych.

Ławnicy w zakresie orzekania są niezawiśli i – jak sędziowie zawodowi – podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom. Przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami. W odróżnieniu od sędziów, ławnik nie może jednak przewodniczyć rozprawie i naradzie, jak również (w zasadzie) wykonywać czynności poza rozprawą.

Ślubowanie

Ławnik składa przed prezesem sądu ślubowanie według następującej roty: „Ślubuję uroczyste jako ławnik sądu powszechnego służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej, stać na straży prawa, obowiązki ławnika wypełniać sumiennie, sprawiedliwość wymierzać zgodnie z przepisami prawa, bezstronnie według mego sumienia, dochować tajemnicy prawnie chronionej, a w postępowaniu kierować się zasadami godności i uczciwości”. Składający ślubowanie może dodać na końcu zwrot: „Tak mi dopomóż Bóg”.

Tekst rotacji stanowi swoistą esencję zasad etyki zawodowej, z której wynikają szczególne powinności, takie jak: obowiązek wiernej służby ojczyźnie, strzeżenie prawa, bezstronność, dochowanie tajemnicy czy kierowanie się godnością oraz uczciwością. Złamanie lub naruszenie którejkolwiek z tych zasad skutkowałoby sprzeniewierzeniem się złożonemu ślubowaniu. Szczególna doniosłość ślubowania związana jest z tym, że dopiero po jego złożeniu ławnik może uczestniczyć w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Złożenie ślubowania jest więc warunkiem koniecznym pełnienia funkcji ławnika.

** Autorem niniejszej części jest Krzysztof Sadowski – doktorant na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, referendarz sądowy w Sądzie Rejonowym Katowice – Zachód w Katowicach, delegowany do wykonywania obowiązków w Ministerstwie Sprawiedliwości; specjalista do spraw legislacji.*

Funkcjonariusz publiczny

Ławnik jest funkcjonariuszem publicznym. Zgodnie z treścią art. 115 § 13 Kodeksu karnego, status ten mają m. in. Prezydent RP, poseł, senator, a także sędzia, ławnik, prokurator oraz kurator sądowy. Z ustawowego określenia pozycji ławnika wynikają dwie istotne kwestie. Z jednej strony tylko funkcjonariusz publiczny może stać się podmiotem określonego przestępstwa, a z drugiej jedynie osoby wymienione w Kodeksie karnym jako „funkcjonariusze publiczni” mogą korzystać ze szczególnej ochrony. Ławnicy korzystają mianowicie z ochrony prawnej przysługującej funkcjonariuszom publicznym. Oznacza to, że Kodeks karny zapewnia im szczególną ochronę w związku z pełnieniem funkcji publicznej w razie naruszenia nietykliwości cielesnej, czynnej napaści, znieważenia, wymuszenia przedsięwzięcia lub zaniechania prawnej czynności służbowej oraz udaremnienia lub utrudnienia czynności wykonywanych w ramach pełnionej funkcji.

Czynności funkcjonariusza publicznego podlegają szczególnemu reżimowi prawnemu, w tym również w zakresie karnoprawnym. Każdy funkcjonariusz publiczny, a więc także ławnik, za czyn związany z nadużyciem funkcji lub niedopełnieniem obowiązków podlega odpowiedzialności karnej (art. 231 Kodeksu karnego).

Przepisy tego artykułu nie precyzują, o jakie działania lub zaniechania chodzi. Trybunał Konstytucyjny stwierdził jednak¹, że nie wszystkie obowiązki i uprawnienia służbowe określają wyraźnie przepisy. Mogą one wynikać również z samego charakteru i istoty zadań danego stanowiska, z rodzaju dokonywanej czynności albo z ogólnych zasad sprawowania funkcji, czy też wykonywania zadań służbowych. Określone zachowanie sprawcy nie musi wypływać z konkretnego przepisu prawnego, wystarczy, że jest konsekwencją istoty spełnianej funkcji. TK stwierdził również, że na funkcjonariuszu publicznym ciąży powinność zaznajomienia się z aktami prawnymi określającymi jego uprawnienia i obowiązki.

Ławnik powinien więc znać przepisy prawa regulujące jego funkcjonowanie i pamiętać, że złożone ślubowanie zobowiązuje go do określonego zachowania.

Trzeba przy tym podkreślić, że od osób posiadających status funkcjonariusza publicznego społeczeństwo wymaga legitymowania się określoną postawą moralną, reprezentowania wartości powszechnie akceptowanych, a przede wszystkim stania na straży porządku publicznego.

Wobec ławników, tak jak w stosunku do sędziów, nie przeprowadza się postępowania sprawdzającego przewidzianego w ustawie z 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych. Przed przystąpieniem do pełnienia obowiązków ławnik ma natomiast obowiązek zapoznania się z przepisami o ochronie informacji niejawnych i złożenia oświadczenia o ich znajomości. Informacje niejawne mogą zostać udostępnione ławnikowi tylko w zakresie niezbędnym do wykonywania przez niego funkcji.

Udział w składzie orzekającym

Obecność ławnika w składzie orzekającym związana jest z zasadą kolegialności rozpoznawania spraw sądowych oraz z realizacją konstytucyjnego prawa obywateli do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Kolegialność rozpoznawania spraw jest wyrazem

¹ W uzasadnieniu do wyroku SK 58/08 z 9 czerwca 2010 r.

dążenia do zapewnienia wszechstronnego badania sprawy. Kolegialne rozpoznanie sprawy powinno prowadzić do ograniczenia niedokładności w ustaleniu stanu faktycznego, a zapadające orzeczenie powinno być rezultatem dyskusji i sporów zwieńczonych ostateczną decyzją większości składu sądzącego, w kontekście aspektów faktycznych i prawnych. Podstawowym warunkiem uczynienia zadość tej zasadzie jest przede wszystkim dobra znajomość akt sprawy połączona z aktywnym uczestnictwem w jej rozpoznawaniu, w tym posiadanie wiedzy o prawach i obowiązkach dotyczących rozprawy oraz wyrokowania.

Posiedzenia sądowe

Zasadą jest, że posiedzenia sądowe odbywają się w salach rozpraw znajdujących się w budynkach sądów.

W centralnym punkcie sali rozpraw znajduje się stół sędziowski, za którym miejsce środkowe zajmuje sędzia, który przewodniczy posiedzeniu, natomiast pozostali członkowie składu orzekającego (w tym ławnicy) zajmują miejsca obok przewodniczącego, z tym że drugi sędzia, jeżeli jest, po lewej stronie przewodniczącego. Ławnik dodatkowy w procesie karnym – w przypadku jego wyznaczenia – także zajmuje miejsce za stołem sędziowskim.

Przy stole sędziowskim, po lewej stronie, miejsce zajmuje protokolant.

Prokurator, inne podmioty, którym przysługuje prawo do uczestnictwa w postępowaniu w roli oskarżyciela, powód, wnioskodawca lub przedstawiciel społeczny zajmują miejsca przed stołem sędziowskim po prawej stronie sądu, natomiast oskarżony, pozwany i inni uczestnicy postępowania – po lewej. Interwient uboczny zajmuje miejsce obok strony, do której przystąpił.

Sąd (skład sądzący daną sprawę, w tym ławnicy) wchodzi i opuszcza salę rozpraw w następującej kolejności: sędzia przewodniczący jako pierwszy, następnie drugi sędzia zawodowy oraz ławnicy. Kolejność wchodzenia ławników do sali zależy od miejsca, które zajmą za stołem sędziowskim.

Ławnicy powinni zostać zawiadomieni o terminie posiedzenia co najmniej na 7 dni przed jego rozpoczęciem, a tylko wyjątkowo z mniejszym wyprzedzeniem. Jeśli ławnik wykonuje pracę zawodową, zawiadamia się jednocześnie jego pracodawcę. Pracodawca zatrudniający ławnika jest obowiązany zwolnić go od pracy na czas wykonywania czynności w sądzie, a za ten okres ławnik zachowuje prawo do świadczeń wynikających ze stosunku pracy, z wyjątkiem prawa do wynagrodzenia.

Należności za czas wykonywania czynności

Za czas wykonywania czynności w sądzie, którymi są: udział w rozprawie lub posiedzeniu, uczestnictwo w naradzie nad wyrokiem, sporządzenie uzasadnienia lub uczestnictwo w posiedzeniu rady ławniczej, jeżeli został do niej wybrany, ławnik otrzymuje rekompensatę pieniężną.

Wysokość rekompensaty dla ławników biorących udział w rozpoznawaniu spraw w sądach powszechnych, za jeden dzień pełnienia obowiązków wynosi 1,9% podstawy ustalenia wynagrodzenia zasadniczego sędziego, którą w danym roku stanowi przeciętne wynagrodzenie w drugim kwartale roku poprzedniego, ogłaszane w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego.

Od rekompensat wypłacanych ławnikom sąd pobiera zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych. Ławników, którzy nie podlegają ubezpieczeniu zdrowotnemu sąd zgłasza do ubezpieczenia zdrowotnego i pobiera składkę.

Ławnik zamieszkujący poza miejscowością siedziby sądu ma prawo do diety (lub jej części) oraz zwrotu kosztów dojazdu i noclegu według zasad ustalonych dla sędziów.

Rekompensaty oraz diety i zwrot kosztów przyznaje prezes sądu. Od decyzji prezesa sądu rejonowego przysługuje odwołanie do prezesa sądu okręgowego, a gdy decyzję w pierwszej instancji wydał prezes sądu okręgowego lub prezes sądu apelacyjnego – do Ministra Sprawiedliwości.

Obowiązkiem ławnika jest uczestniczenie w wyznaczonym posiedzeniu. Oznacza to, że o każdym przypadku nieusprawiedliwionego nieprzybycia ławnika na posiedzenie przewodniczący składu orzekającego zawiadamia w ciągu trzech dni prezesa sądu; może także zawiadomić radę ławniczą.

W razie nieprzybycia ławnika na posiedzenie przewodniczący wydziału, kierując się względami celowości, zarządza wykonanie czynności przez innego ławnika albo odwołuje posiedzenie w sprawie.

Wszyscy obecni w sali rozpraw, nie wyłączając prokuratora (oskarżyciela publicznego) i protokolanta, wstają z miejsc w czasie wejścia sądu do sali, odbierania przez sąd przyrzeczenia, ogłaszania wyroku oraz opuszczania sali przez sąd. Sędziowie i ławnicy wstają natomiast z miejsc tylko podczas odbierania przyrzeczenia od świadka lub strony.

Udział w poszczególnych kategoriach spraw

Przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami. Ławnik nie może jednak przewodniczyć na rozprawie i naradzie ani też wykonywać czynności sędziego poza rozprawą, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Zasadą - obowiązującą zarówno w postępowaniu cywilnym, jak i karnym - jest rozpoznawanie spraw w składzie jednoosobowym, a zatem bez udziału ławników. Obie ustawy procesowe określają jednak kategorie spraw, które z uwagi na społeczną doniosłość rozpoznawane są z udziałem sędziów społecznych.

W postępowaniu cywilnym sąd w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego i dwóch ławników rozpoznaje w pierwszej instancji sprawy:

- z zakresu prawa pracy o:
 - ustalenie istnienia, nawiązanie lub wygaśnięcie stosunku pracy; uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy; przywrócenie do pracy i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz dochodzone łącznie z nimi roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy, naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu i o roszczenia z tym związane, odszkodowanie lub zadośćuczynienie za mobbing;
- ze stosunków rodzinnych o:
 - rozwód, separację, ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa, rozwiązanie przysposobienia. W postępowaniu nieprocesowym sąd w składzie jednego

sędziego i dwóch ławników rozpoznaje sprawy o pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej oraz o przysposobienie.

W postępowaniu karnym sąd orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników w sprawach o zbrodnie. Natomiast w sprawach o przestępstwa zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników.

Podstawy wyłączenia od udziału w sprawie

W postępowaniu cywilnym ławnik może być wyłączony od udziału w postępowaniu z mocy ustawy, a także na swoje żądanie lub na wniosek strony, jeżeli zachodzi okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności (w danej sprawie).

Z mocy ustawy ławnik podlega wyłączeniu m. in.:

- w sprawach, w których jest stroną lub pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy wpływa na jego prawa lub obowiązki;
- w sprawach swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia;
- w sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli;
- w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron.

Należy dodać, że powody wyłączenia trwają także po ustaniu uzasadniającego je małżeństwa, przysposobienia, opieki lub kurateli. Ponadto ławnik powinien sam zawiadomić sąd o podstawie wyłączenia i wstrzymać się od udziału w sprawie.

O wyłączeniu ławnika orzeka sąd rozpoznający sprawę (oczywiście bez udziału osoby, której to dotyczy).

W postępowaniu karnym ławnik podlega wyłączeniu z tych samych przyczyn, na podstawie których może zostać wyłączony sędzia zawodowy. Kodeks przewiduje wyłączenie z mocy prawa, na żądanie ławnika lub na wniosek strony.

Z mocy prawa ławnik podlega wyłączeniu w przypadku, gdy:

- sprawa dotyczy jego bezpośrednio;
- jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób;
- jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa tych osób albo jest związany z jedną z nich węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli;
- był świadkiem czynu, o który sprawa się toczy, albo w tej samej sprawie był przesłuchany w charakterze świadka lub występował jako biegły;
- brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadził postępowanie przygotowawcze;
- brał udział w wydaniu orzeczenia, które zostało uchylone.

Ponadto powody wyłączenia trwają mimo ustania uzasadniającego je małżeństwa, wspólnego pożycia, przysposobienia, opieki lub kurateli.

Jeżeli ławnik uzna, że zachodzi przyczyna wyłączająca go z mocy prawa, wyłącza się, składając oświadczenie na piśmie do akt sprawy, a na jego miejsce wstępuje inny ławnik.

Ławnik podlega też wyłączeniu, jeżeli istnieje inna okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie.

Ławnik, co do którego zgłoszono wniosek o wyłączenie, może złożyć do akt stosowne oświadczenie na piśmie, a następnie powstrzymuje się od udziału w sprawie.

O wyłączeniu ławnika orzeka sąd, przed którym toczy się postępowanie (oczywiście bez udziału ławnika, którego to dotyczy).

Obowiązek znajomości sprawy

Sprawa wniesiona do sądu (biuro podawcze) kierowana jest do wydziału, w którym będzie rozstrzygana. Każdy wydział prowadzi ewidencję wpływających spraw, tzw. repertorium. Rejestrowane są w nim sprawy w kolejności ich wpływu – pod kolejnym numerem (sygnaturą), z zachowaniem ciągłości numeracji w ramach roku kalendarzowego.

Dla każdej sprawy, która wpłynęła do sądu, zakłada się akta. Na obwolucie znajduje się sygnatura zawierająca oznaczenie wydziału oraz numer, pod którym sprawę wpisano do repertorium.

Ławnik wyznaczony do rozpoznania danej sprawy ma nie tylko prawo wglądu do akt, co jest oczywiste, ale przede wszystkim obowiązek zapoznania się z nimi; może także sporządzać dla siebie notatki. Akta są udostępniane ławnikom do wglądu w sekretariatach wydziałów.

W praktyce ze sprawą zapoznaje też często ławników sądzia, będący przewodniczącym składu sędziowskiego - udziela im przed rozpoczęciem posiedzenia niezbędnych wyjaśnień oraz omawia wyznaczone na dany dzień sprawy lub czynności procesowe. Tym samym ławnik powinien przybyć na posiedzenie odpowiednio wcześniej, by mieć czas na zapoznanie się ze sprawą. Trzeba jednakże podkreślić, że praktyka ta nie zwalnia ławnika z obowiązku przestudiowania akt, należy bowiem pamiętać, że wyznaczony do składu ławnik ma takie same prawa jak sędzia zawodowy.

Udział w rozprawie

W trakcie rozprawy ławnik nie powinien zachowywać postawy biernej, pozostając jedynie słuchaczem i obserwatorem jej przebiegu. Jak już wspomniano, aby móc czynnie uczestniczyć w rozprawie, powinien on wcześniej zapoznać się z aktami, co ma szczególne znaczenie w sprawach karnych, których akta mogą być wielotomowe i zawierać obszerny materiał dowodowy. Znajomość sprawy pozwala ławnikowi aktywnie uczestniczyć w wyjaśnianiu wątpliwości lub spornych okoliczności faktycznych, czy też oceniać wiarygodność sprzecznych ze sobą zeznań świadków. Ławnik, po udzieleniu mu głosu przez przewodniczącego składu orzekającego, może zadawać pytania stronom, świadkom i biegłym.

Strój urzędowy

W czasie rozprawy sędziowie oraz ławnicy używają stroju urzędowego w postaci togi, która jest jednym z wizualnych atrybutów władzy sędziowskiej. Jej wzór określają przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości. Strojem sędziego oraz ławnika jest toga z czarnego materiału wykończona żabotem w kolorze fioletowym (prokuratora czerwonym, adwokata zielonym, radcy prawnego niebieskim, radcy Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa szarym). Taki sam kolor ma wypustka kołnierza i mankietów togi.

Uzupełnieniem stroju urzędowego sędziego – przewodniczącego składu sędziowskiego jest łańcuch z wizerunkiem orła.

Przebieg narady i głosowanie

Narada jest pierwszym etapem wyrokowania. Naradą i głosowaniem kieruje sędzia – przewodniczący składu sądzącego. Podczas narady oraz głosowania w pokoju narad (albo na sali rozpraw, zależnie od tego, czy jest osobny pokój i tym samym, gdzie narada się odbywa), poza składem sądzącym, może być obecny tylko protokolant, chyba że przewodniczący uzna jego obecność za zbędną. Narada to niejawną dyskusją polegającą na wymianie argumentów odnoszących się do stanu faktycznego i prawnego sprawy oraz orzeczenia, które ma zapisać, jak również do zasadniczych powodów rozstrzygnięcia, prowadząca do spisania sentencji wyroku (tj. samej jego treści, bez uzasadnienia). Podczas narady sędzia przewodniczący ma obowiązek wyjaśnić ławnikom stan prawny sprawy oraz wziąć pod rozwagę wszystkie wysuwane przez nich wątpliwości.

Po zakończeniu narady następuje głosowanie nad wyrokiem. Sędzia - przewodniczący zbiera głosy, najpierw od ławników według ich wieku, poczynając od najmłodszego, następnie zaś od sędziów według ich starszeństwa służbowego, a sam głosuje ostatni. Sprawozdawca, jeśli nie jest przewodniczącym, głosuje pierwszy.

Wyrok zapada większością głosów. Sędzia (także ławnicy), który przy głosowaniu nie zgodził się z większością, może przy podpisywaniu sentencji zgłosić zdanie odrębne (por. także poniżej).

Przebieg narady i głosowania nad orzeczeniem jest tajny, a zwolnienie od zachowania w tym względzie tajemnicy jest niedopuszczalne.

W sprawach karnych narada i głosowanie nad wyrokiem odbywają się osobno co do winy oskarżonego i kwalifikacji prawnej czynu, a także co do kary, środków karnych oraz pozostałych kwestii. Jeżeli zdania tak się podzielą, że żadne nie uzyska większości, zdanie najmniej korzystne dla oskarżonego przyłącza się do zdania najbardziej doń zbliżonego, aż do uzyskania większości.

Członek składu sądzącego (sędzia albo ławnik), który głosował przeciwko uznaniu oskarżonego za winnego, może się wstrzymać od głosowania nad dalszymi kwestiami. W takiej sytuacji jego zdanie przyłącza się do zdania najprzychylniejszego dla oskarżonego.

Zapadłe orzeczenia podpisują wszyscy członkowie składu orzekającego, nie wyłączając osoby przegłosowanej. Nikt nie ma prawa odmówić podpisania orzeczenia z tego powodu, że został przegłosowany.

Ogłoszenie wyroku

Po sporządzeniu sentencji wyroku i jej podpisaniu przez członków składu orzekającego wyrok ogłasza się publicznie, co do zasady na posiedzeniu, na którym zamknięto rozprawę. W sprawie zawiłej sąd może jednak odroczyć ogłoszenie wyroku, tylko jeden raz, na czas do dwóch tygodni w sprawie cywilnej, do tygodnia natomiast w karnej. W postanowieniu o odroczeniu sąd powinien wyznaczyć termin ogłoszenia wyroku i ogłosić go niezwłocznie po zamknięciu rozprawy.

Ogłoszenie wyroku następuje poprzez odczytanie go przez przewodniczącego składu sądu, a następnie ustne przedstawienie najważniejszych motywów rozstrzygnięcia. W postępowaniu cywilnym, jeśli strona występuje bez fachowego pełnomocnika, przewodniczący ma obowiązek pouczyć ją o środkach odwoławczych oraz terminie ich wniesienia.

W czasie odczytywania sentencji wyroku wszyscy – poza składem sądu – obecni w sali stoją.

Zgłoszenie zdania odrębnego

Sędzia (także ławnicy) który głosując, nie zgodził się z większością, może przy podpisywaniu sentencji zgłosić zdanie odrębne, nie ma jednak takiego obowiązku. Jeśli zdania odrębnego nie zgłoszono, rozkład głosów nie zostaje ujawniony. Zgłoszenie zdania odrębnego należy zaznaczyć przy podpisie złożonym w orzeczeniu poprzez umieszczenie odpowiedniej wzmianki np. „zd. odr.” lub „c.v.s.” (*cum voto separato*).

Zdanie odrębne wymaga sporządzenia uzasadnienia na piśmie, przed podpisaniem uzasadnienia wyroku. W sytuacji jednak, gdy nie sporządzono uzasadnienia wyroku, nie ma również konieczności uzasadnienia zdania odrębnego.

Uzasadnienie wyroku w sprawie rozpoznawanej z udziałem ławników podpisuje tylko przewodniczący. W razie złożenia zdania odrębnego uzasadnienie wyroku podpisuje przewodniczący wraz z ławnikami.

W postępowaniu karnym przy składaniu podpisu członek składu orzekającego ma prawo zaznaczyć na orzeczeniu swoje zdanie odrębne, podając, w jakiej części i w jakim kierunku się z nim nie zgadza. Zdanie odrębne może również dotyczyć tylko uzasadnienia; wówczas zaznacza się je przy podpisywaniu uzasadnienia.

Jeżeli ustawa nie wymaga sporządzenia uzasadnienia, w razie zgłoszenia zdania odrębnego należy je mimo to sporządzić z urzędu w terminie 7 dni od wydania orzeczenia, a składający zdanie odrębne dołącza w ciągu następnych 7 dni jego uzasadnienie. Obowiązek ten nie dotyczy jednak ławnika, choć ma on prawo do złożenia na piśmie zdania odrębnego. Ponadto ławnik ma prawo do rekompensaty pieniężnej za sporządzenie uzasadnienia.

Tajemnica pokoju narad

Jak już wspomniano, sędziowie oraz ławnicy zobowiązani są zachować w tajemnicy okoliczności sprawy, o których powzięli wiadomość ze względu na pełnioną rolę (nie dotyczy to rozprawy jawnej). Obowiązek zachowania tajemnicy trwa także po ustaniu stosunku służbowego sędziego lub zaprzestaniu pełnienia funkcji przez ławnika.

Obowiązek zachowania tajemnicy ustaje, gdy ławnik składa zeznania jako świadek przed sądem, chyba że jej ujawnienie zagraża dobru państwa albo takiemu ważnemu interesowi prywatnemu, który nie jest sprzeczny z celami wymiaru sprawiedliwości. W tych przypadkach Minister Sprawiedliwości może zwolnić członka składu orzekającego z obowiązku zachowania tajemnicy.

Wskazane wyżej wyjątki nie odnoszą się do tajemnicy pokoju narad w sprawach karnych. Poprzez stwierdzenie w treści Kodeksu postępowania karnego, że „zwolnienie od zachowania w tym względzie tajemnicy nie jest dopuszczalne”, ustawodawca wyraźnie zaznaczył, iż zwolnienie od takiego obowiązku jest w takim wypadku wykluczone. Tak rygorystyczne sformułowanie przepisu ma stanowić gwarancję niezawisłości sędziego i ławnika. Chodzi tu o nieujawnianie stronom oraz opinii publicznej ewentualnych różnic zdań lub argumentacji, a tym samym zagwarantowanie pełnej swobody wypowiedzi podczas narady. Wyjątkiem jest sytuacja zgłoszenia zdania odrębnego przez członka składu sądu.

Rozdział III

OD WYBORÓW DO ZAKOŃCZENIA KADENCJI

Kto może zostać ławnikiem?

Ławnikiem może zostać obywatel polski spełniający określone w ustawie kryteria. Podstawowe wymagania, jakie stawia kandydatowi ustawa, to – poza obywatelstwem polskim – korzystanie w pełni z praw cywilnych i obywatelskich. Wyklucza się więc osoby choćby częściowo ubezwłasnowolnione oraz wobec których sąd orzekł pozbawienie praw publicznych.

Kolejnym kryterium, które powinien spełniać kandydat na ławnika, jest posiadanie nieskazitelnego charakteru. To niewątpliwie ocenne pojęcie wymaga - zarówno od podmiotów zgłaszających kandydata, jak i organów decydujących o powołaniu danej osoby na ławnika – dokonania rzetelnej i wszechstronnej oceny kandydata oraz jego zachowania wobec porządku prawnego. Zgodnie z przyjętą linią orzecznictwa sądów administracyjnych, przez nieskazitelność należy rozumieć takie cechy charakteru, jak: szlachetność, prawość, uczciwość. Są to zatem cechy wartościujące konkretną osobę nie w sferze intelektualnej i profesjonalnej, lecz wyłącznie etyczno-moralnej¹. Należy też w tym kontekście podkreślić, że popełnienie przez kandydata czynu zabronionego, a więc wykroczenia lub przestępstwa, w tym skarbowego, jest przesłanką powodującą wygaśnięcie mandatu ławnika.

Niespełnienie wymagania nieskazitelności obejmuje więc negatywne zachowania, inne niż przestępstwa i wykroczenia. Nieskazitelność charakteru to właściwość wymagana od osób pretendujących do zajmowania stanowisk i pełnienia funkcji w organach wymiaru sprawiedliwości, w tym ławników. Ławnik powinien się zatem charakteryzować cechami wymaganymi od sędziego.

** Autorką niniejszej części jest Anna Chmielowiec, radca prawny w Ministerstwie Sprawiedliwości.*

¹ Wyrok NSA w Warszawie z 18.06.2001 r. II SA 1610/00.

Ławnikiem z pewnością nie może zostać osoba pozostająca w konflikcie z prawem. Istnieje jednak wątpliwość, czy ukaranie za wykroczenie drogowe (takie jak nieznaczne przekroczenie prędkości albo jednokrotne popełnienie np. innego wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji) wyklucza uznanie charakteru sprawcy za nieskazitelny, a tym samym spełnienie omawianego kryterium. Kwestia ta została pozostawiona do rozstrzygnięcia organom dokonującym wyboru ławników.

Kryterium wprowadzonym w celu zapewnienia udziału w składzie orzekającym osób posiadających doświadczenie życiowe jest określenie minimalnej granicy wieku – ławnikiem może zostać osoba, która w dniu wyboru ukończyła 30 lat. Z kolei gwarancją zapewnienia udziału osoby aktywnej społecznie i zdolnej do wykonywania funkcji jest zakreślenie górnej granicy wieku – ławnikiem może być osoba, która w dniu wyboru nie przekroczyła 70. roku życia.

Kandydat powinien też być zdolny do pełnienia obowiązków ławnika ze względu na stan zdrowia, co potwierdza zaświadczenie lekarskie.

Ponieważ sąd z udziałem obywateli musi niekiedy rozpoznawać złożone, skomplikowane sprawy, od kandydata wymaga się co najmniej średniego wykształcenia. Stosownie do odrębnych przepisów, wykształcenie średnie ma osoba, która ukończyła szkołę ponadpodstawową. Nie dotyczy to ukończenia zasadniczej szkoły zawodowej, szkoły zasadniczej lub innej szkoły równorzędnej. Wykształcenie średnie to również ukończenie szkoły ponadgimnazjalnej. Ławnikiem może zostać wybrana osoba zamieszkująca lub zatrudniona w miejscu kandydowania co najmniej od roku lub prowadząca w takim miejscu działalność gospodarczą. Fakt zamieszkania jest oceniany na podstawie przepisów prawa cywilnego. Chodzi tu o faktyczne przebywanie i zamieszkiwanie w danej miejscowości lub prowadzenie w niej działalności. Nie ma zatem znaczenia adres zameldowania.

Ustawa zawiera adresowaną do radnych gminy wskazówkę, by - spośród osób znajdujących się na liście wybranych ławników - do orzekania w sprawach z zakresu prawa pracy wskazali te wykazujące się szczególną znajomością spraw pracowniczych (znajomość taką uzasadnia się możliwie szczegółowo na złożonej karcie zgłoszenia). Nie oznacza to, że kandydat musi się wykazywać znajomością prawa pracy potwierdzoną publikacjami czy dyplomami z kursów i szkoleń. Istotne jest, by znajomość prawa pracy wynikała z zatrudnienia lub aktywności w związkach zawodowych.

Kto nie może zostać ławnikiem

Konsekwencją rozdziału władz – wykonawczej i sędziowskiej – jest wyłączenie w zasadzie możliwości kandydowania przez osoby w różny sposób związane z wykonywaniem czynności w imieniu państwa, w tym zwłaszcza zatrudnione bądź działające na rzecz organów wymiaru sprawiedliwości.

Katalog osób wyłączonych z kandydowania obejmuje następujące kategorie:

- radni gminy, powiatu i województwa;
- osoby wchodzące w skład organów, od których orzeczenia można żądać skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego;
- funkcjonariusze policji oraz inne osoby zajmujące stanowiska związane ze ściganiem przestępstw i wykroczeń;

- adwokaci i aplikanci adwokaccy;
- radcowie prawni i aplikanci radcowscy;
- duchowni;
- żołnierze w czynnej służbie wojskowej;
- funkcjonariusze Służby Więziennej;
- osoby zatrudnione w sądach powszechnych i innych sądach, a więc w sądach wojskowych, sądach administracyjnych (wojewódzkich sądach administracyjnych i w Naczelnym Sądzie Administracyjnym) oraz w trybunałach, jak również osoby zatrudnione w prokuraturze, także wojskowej².

Dodatkowo zastrzeżono, że nie można być ławnikiem jednocześnie w więcej niż jednym sądzie. Należy przez to również rozumieć, że nie można nawet kandydować do funkcji ławnika w sądach dwóch różnych szczebli. Ma to na celu zapobieżenie ewentualnemu równoczesnemu wyborowi kandydata do dwóch sądów³.

Wybory

Kadencja ławników sądów okręgowych i rejonowych trwa cztery lata kalendarzowe następujące po roku, w którym dokonano wyborów, z tym że mandat uzyskany w wyborach dodatkowych wygasa z upływem kadencji ogółu ławników. Ustawa nie ogranicza liczby kadencji, na które dana osoba może zostać wybrana.

Wybory na następną kadencję odbywają się w ostatnim, czwartym roku poprzedniej. Ławników wybiera się do sądów rejonowych i okręgowych, w nich bowiem orzekają w pierwszej instancji. Liczba ławników w tych sądach zależy od potrzeb, czyli od liczby spraw rozpoznawanych przez składy orzekające z ich udziałem. Ławników wybierają rady gmin, które działają w obszarze właściwości danych sądów. Prezes sądu okręgowego informuje rady gmin o wymaganej liczbie ławników na trzydzieści dni przed upływem terminu zgłaszania kandydatów, czyli najpóźniej 31 maja. Uchwałę o wyborze kandydatów rada gminy podejmuje w głosowaniu tajnym.

² Możliwa jest wykładnia regulującego tę kwestię przepisu, zgodnie z którą zatrudnienie należałoby rozumieć szeroko (o czym świadczyłoby pominięcie słowa „pracownik”) – obejmowałoby ono wtedy także wykonywanie pracy w ramach innego stosunku prawnego, czyli na podstawie umowy cywilnoprawnej, najczęściej umowy zlecenia. W praktyce bowiem umowy zlecenia zawierają często postanowienia, z których wynikają obowiązki stron tożsame z określanymi w umowach o pracę. Przeciwno takiej interpretacji przemawia jednak wątpliwość, czy można w taki sposób rozszerzać pojęcie „zatrudnienia” (obejmujące według innej ustawy tylko stosunek pracy, mianowanie i umowę o pracę nakładczą). Ponadto niewątpliwie niecelowe byłoby rozszerzanie w drodze wykładni tego pojęcia tak, by obejmowało wszystkie umowy cywilnoprawne (np. z przedsiębiorcą remontującym budynek sądu).

³ Wydaje się, że w wypadku braku np. wystarczającej liczby kandydatów na ławników sądu okręgowego, przy jednoczesnym nadmiarze tych do sądu rejonowego, dopuszczalne jest, po uzyskaniu zgody kandydata, wybranie przez radę gminy do sądu okręgowego osoby kandydującej do funkcji ławnika sądu rejonowego, choć nie jest to rozstrzygnięte.

Podmioty uprawnione do zgłaszania kandydatów

W ustawie wymieniono podmioty legitymowane do zgłaszania kandydatów na ławników. Kandydat nie może sam siebie zgłosić, lecz może zaproponować zgłoszenie jego kandydatury przez takie podmioty, jak: prezes właściwego sądu, stowarzyszenie albo inna organizacja społeczna bądź zawodowa zarejestrowana na podstawie przepisów prawa.

Podmiotem uprawnionym nie jest partia polityczna. Nie jest nim także organizacja powstająca z mocy samego prawa, np. samorząd zawodowy (samorząd lekarski, farmaceutów, pielęgniarek i położnych, inżynierów budownictwa, samorządy zawodów prawniczych).

W praktyce pojęcie innych organizacji społecznych i zawodowych obejmuje podmioty podlegające wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego. Są wśród nich stowarzyszenia (także ich jednostki terenowe posiadające osobowość prawną), związki stowarzyszeń, kółka rolnicze, rolnicze zrzeszenia branżowe, związki rolników, kółek i organizacji rolniczych, związki rolniczych zrzeszeń branżowych, związki zawodowe rolników indywidualnych, cechy rzemieślnicze, izby rzemieślnicze, Związek Rzemiosła Polskiego, zrzeszenia handlu i usług, zrzeszenia transportu, ogólnokrajowe reprezentacje zrzeszeń handlu i usług, ogólnokrajowe reprezentacje zrzeszeń transportu, inne organizacje przedsiębiorców, izby gospodarcze (w tym również Krajowa Izba Gospodarcza), związki zawodowe (także ich jednostki organizacyjne posiadające osobowość prawną), ogólnokrajowe związki międzybranżowe, ogólnokrajowe zrzeszenia międzybranżowe, związki pracodawców, federacje i konfederacje związków pracodawców, stowarzyszenia kultury fizycznej, związki sportowe, stowarzyszenia kultury fizycznej o zasięgu ogólnokrajowym, inne organizacje społeczne i zawodowe (również podmioty, które na mocy przepisów szczególnych podlegają wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego), organizacje pożytku publicznego nieposiadające osobowości prawnej, inne osoby prawne będące organizacjami pożytku publicznego, kościelne osoby prawne będące organizacjami pożytku publicznego, instytucje kościelne będące organizacjami pożytku publicznego, nieposiadające osobowości prawnej. Lista podmiotów uprawnionych do zgłaszania kandydatów na ławników jest zatem bardzo szeroka.

Kandydaturę może również zgłosić pięćdziesięciu obywateli mających czynne prawo wyborcze, zamieszkujących stale na terenie dokonującej wyboru gminy. Można zatem zebrać ich podpisy, co umożliwia kandydowanie.

Dokumenty wymagane przy zgłaszaniu kandydatów

Podmiot zgłaszający kandydata dołącza do zgłoszenia:

- kartę zgłoszenia, którego wzór określa załącznik do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości⁴. Kartę wypełnia kandydat oraz - w odpowiedniej rubryce - podmiot zgłaszający. Kandydat swoim podpisem wyraża zgodę na kandydowanie oraz na przetwarzanie jego danych osobowych przez organ gminy, następnie zaś przez sąd;
- informację z Krajowego Rejestru Karnego dotyczącą zgłaszanej osoby, wydaną nie wcześniej niż trzydzieści dni przed dniem zgłoszenia;

⁴ Wzór karty udostępniany jest nieodpłatnie w siedzibach organów gmin oraz na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości – www.ms.gov.pl.

- ❑ oświadczenie kandydata, że nie jest prowadzone przeciwko niemu postępowanie o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe, opatrzone datą nie wcześniejszą niż przypadająca na trzydzieści dni przed dniem zgłoszenia;
- ❑ oświadczenie kandydata, że nie jest lub nie był pozbawiony władzy rodzicielskiej, a także że władza rodzicielska nie została mu ograniczona ani zawieszona, opatrzone datą nie wcześniejszą niż przypadająca na trzydzieści dni przed dniem zgłoszenia;
- ❑ zaświadczenie o stanie zdrowia, wystawione przez lekarza podstawowej opieki zdrowotnej w rozumieniu przepisów o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, stwierdzające brak przeciwwskazań do wykonywania funkcji ławnika, opatrzone datą nie wcześniejszą niż przypadająca na trzydzieści dni przed dniem zgłoszenia; przy czym wobec braku określenia przeciwwskazań zdrowotnych w ustawie przyjmuje się, że ławnik powinien się charakteryzować ogólnym dobrym stanem zdrowia, co w obecnych warunkach prawnych prowadzi do wniosku, że lekarzem mogąącym orzec o zdolności do wykonywania przez ławnika funkcji jest przede wszystkim lekarz medycyny rodzinnej bądź ogólnej⁵;
- ❑ dwa aktualne zdjęcia o wymiarach i w formie zgodnej z wymaganiami stosowanymi przy składaniu wniosku o wydanie dowodu osobistego;
- ❑ w razie zgłoszenia kandydata przez stowarzyszenie, inną organizację społeczną lub zawodową, zarejestrowaną na podstawie przepisów prawa, podmiot zgłaszający dołącza aktualny (a więc niepełny) odpis z Krajowego Rejestru Sądowego albo odpis lub zaświadczenie potwierdzające wpis do innego właściwego rejestru lub ewidencji dotyczące tej organizacji, opatrzone datą nie wcześniejszą niż przypadająca na trzy miesiące przed dniem zgłoszenia;
- ❑ w przypadku zgłoszenia kandydata przez obywateli dołącza się również listę osób zawierającą imię (imiona), nazwisko, numer ewidencyjny PESEL, miejsce stałego zamieszkania i własnoręczny podpis każdej z pięćdziesięciu osób zgłaszających kandydata (brak ustalonego wzoru listy - konieczne jest zatem tylko zachowanie formy pisemnej i zawarcie wskazanych powyżej danych); pierwsza osoba na liście pięćdziesięciu obywateli zgłaszających jest osobą uprawnioną do składania wyjaśnień w sprawie zgłoszenia kandydata na ławnika. Koszty badań lekarskich i opłaty za wystawienie zaświadczenia ponosi kandydat, natomiast opłatę za wydanie aktualnego odpisu z Krajowego Rejestru Sądowego albo odpisu lub zaświadczenia z innego właściwego rejestru lub ewidencji wnosi podmiot zgłaszający ławnika, którego dotyczy odpis lub zaświadczenie.

Ostatnim dniem zgłaszania jest 30 czerwca ostatniego roku kadencji ławników. W ustawie wyraźnie zastrzeżono, że zgłoszenia kandydatów, które wpłynęły do rady gminy po upływie tego terminu, a także zgłoszenia niespełniające wymagań formalnych, jeśli tego braku nie uzupełniono, pozostawia się bez dalszego biegu. W postępowaniu tym niedopuszczalne

⁵ Wydaje się, że lekarz medycyny pracy nie może wydać takiego zaświadczenia, gdyż nie jest lekarzem podstawowej opieki zdrowotnej, ale z drugiej strony nie można mu odmówić kompetencji medycznej do orzeczenia o stanie zdrowia kandydata.

jest przywrócenie terminu do zgłoszenia kandydatów. O pozostawieniu zgłoszenia bez dalszego biegu rada gminy decyduje w formie uchwały.

Po upływie terminu zgłaszania kandydatów na ławników, tj. po 30 czerwca, rada gminy ma obowiązek wybrania spośród zgłoszonych kandydatów osób spełniających wymagane kryteria ustawowe. W tym celu, jeszcze przed przystąpieniem do wyborów, rada gminy powołuje zespół, który przedstawia na sesji rady opinię o zgłoszonych kandydaturach, w szczególności w zakresie spełnienia przez nich wymagań określonych w ustawie.

Przed dokonaniem wyboru rady gmin zasięgają informacji o kandydatach u komendantów wojewódzkich policji (Rada Miasta Stołecznego Warszawy u Komendanta Stołecznego Policji). Informacje o kandydacie na ławnika uzyskuje się i sporządza na zasadach określonych dla informacji o kandydacie do objęcia stanowiska sędziowskiego. Oznacza to, że policja uzyskuje i sporządza informacje na podstawie danych zawartych w policyjnych systemach informacyjnych.

Po wyborach rada gminy przesyła prezesom właściwych sądów listy wybranych ławników wraz ze złożonymi przez nich dokumentami, najpóźniej do 31 października roku poprzedzającego pierwszy rok kadencji. Na liście, z uwagi na zastrzeżenie dodatkowych kryteriów dla kandydatów do orzekania w sprawach z zakresu prawa pracy, rada gminy wskazuje tych ławników.

Po wyborze

Po odebraniu przez ławnika zawiadomienia od prezesa sądu o wyborze odbywa się ślubowanie, po czym ławnik zostaje wpisany na listę i otrzymuje legitymację.

Wygaśnięcie mandatu

Mandat ławnika wygasa:

- obligatoryjnie, z mocy prawa - w razie prawomocnego skazania za przestępstwo bądź wykroczenie, w tym również przestępstwo lub wykroczenie skarbowe; w takim wypadku rada gminy stwierdza wygaśnięcie mandatu i informuje o tym prezesa sądu;
- na wniosek prezesa sądu – rada gminy, która wybrała ławnika, odwołuje go w razie niewykonywania obowiązków ławnika, zachowania godzącego w powagę sądu albo niezdolności do wykonywania obowiązków ławnika;
- na wniosek ławnika zrzekającego się mandatu z ważnych przyczyn.

Tryb postępowania w sprawie odwołania

Do wniosku o odwołanie ławnika kierowanego do rady gminy prezes sądu załącza:

- opinię rady ławniczej;
- opinię kolegium właściwego sądu okręgowego;
- albo oświadczenie prezesa sądu, że opinia lub opinie nie zostały wydane w terminie 21 dni od dnia doręczenia wniosku do zaopiniowania radzie ławniczej i kolegium sądu okręgowego.

Niewydanie opinii w terminie oznacza niezgłoszenie uwag do wniosku. W przypadku ławnika sądu rejonowego, kolegium sądu okręgowego może zasięgnąć opinii sędziów sądu rejonowego, wyrażonej na ich zebraniu.

Wysłuchanie przed odwołaniem

Przed podjęciem uchwały w sprawie wniosku o odwołanie ławnika, przewodniczący rady gminy zapewnia ławnikowi możliwość wypowiedzenia się, jak również umożliwia mu udział w posiedzeniu właściwej komisji i w sesji rady gminy, na których taki wniosek ma zostać rozpatrzony.

Ławnika zawiadamia się na piśmie, co najmniej z siedmiodniowym wyprzedzeniem, w trybie i w sposób przewidziany w Kodeksie postępowania administracyjnego, o terminach posiedzenia komisji i sesji rady gminy.

W posiedzeniu komisji i rady gminy ławnik może działać osobiście, a w razie niemożności osobistego stawiennictwa - przez pełnomocnika.

Wygaśnięcie mandatu

Mandat wygasa z dniem doręczenia ławnikowi zawiadomienia prezesa sądu o skreśleniu go z listy wskutek zrzeczenia się mandatu lub odwołania przez radę gminy. Po upływie kadencji, ławnik orzekający w wydziale karnym może brać udział jedynie w rozpoznawaniu sprawy rozpoczętej wcześniej z jego udziałem, do czasu jej zakończenia. Powinien on uczestniczyć we wszystkich postępowaniach karnych rozpoczętych z jego udziałem, aż do ich zakończenia, choćby upłynęła jego kadencja i nie kandydował na następną.

Zawieszenie w wykonywaniu funkcji

W czasie kadencji nie powołuje się ławnika do składu orzekającego w przypadku:

- ujawnienia okoliczności, które nie pozwalały na wybór danej osoby na ławnika, a więc niespełniania przesłanek wyboru na ławnika bądź posiadania cech, które wykluczyłyby tę osobę z kandydowania;
- wszczęcia postępowania o odwołanie ławnika - do czasu podjęcia przez radę gminy uchwały w kwestii odwołania;
- wszczęcia przeciwko ławnikowi postępowania o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe - do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy.

Wybory dodatkowe

Wybory dodatkowe przeprowadza rada gminy na wniosek prezesa sądu. Przeprowadza się je w trybie i według procedury wyborów ławników, z wyłączeniem przepisów dotyczących terminów określonych kalendarzowo. Wydaje się przy tym, że termin do zgłoszenia kandydatów nie powinien być krótszy niż miesiąc od dnia przesłania przez prezesa sądu radzie gminy informacji o liczbie ławników do wyboru.

Przy dodatkowym wyborze obowiązują takie same reguły, jakie dotyczą zgłoszeń oraz ważności składanych dokumentów.

Prezes sądu może zgłosić wniosek o przeprowadzenie dodatkowych wyborów z powodu zmniejszenia się w czasie kadencji liczby ławników, jak również w razie niewybrania wymaganej ich liczby w normalnym trybie oraz w wypadku zmiany przepisów o składach orzekających mogącej spowodować konieczność zwiększenia liczby ławników.

Udział w orzekaniu – wyznaczenie do składu orzekającego

Wybór danej osoby na ławnika nie powoduje automatycznego powoływania jej do składu orzekającego. Wyznaczenie konkretnego ławnika należy bowiem do kompetencji przewodniczącego właściwego wydziału w sądzie, który czyni to, mając na względzie zapewnienie możliwie równomiernego udziału ławników w rozprawach (równego obciążenia pracą). Ławnik może być wyznaczony do udziału w rozprawach do dwunastu dni w roku. Liczbę tych dni prezes sądu może zwiększyć tylko z ważnych przyczyn, zwłaszcza w razie konieczności zakończenia rozprawy z udziałem danego ławnika.

Ławnik dodatkowy

Instytucja ławnika dodatkowego ma na celu zagwarantowanie sprawnego i nieprzerwanego toku postępowania sądowego. Jeśli jest prawdopodobne, że rozprawa sądowa będzie trwać dłuższy czas, prezes sądu może wyznaczyć ławnika dodatkowego. W razie potrzeby do udziału w danym postępowaniu sądowym może zostać wyznaczonych dwóch takich ławników.

W sprawach cywilnych nie ma konieczności powoływania ławników dodatkowych z uwagi na to, że zmiany w składzie orzekającym nie zaburzają toku postępowania, a jedyne ograniczenie wynika z treści art. 323 Kodeksu postępowania cywilnego, zgodnie z którym wyrok powinien być wydany przez sędziów biorących udział w rozprawie poprzedzającej bezpośrednio jego wydanie.

Inaczej jest w sprawach karnych, w których przepisy Kodeksu postępowania karnego stanowią, że w wypadku zmiany składu orzekającego, brak obecności choćby jednego z jego członków na całej rozprawie głównej jest uchybieniem stanowiącym bezwzględną przyczynę odwoławczą. Zmiana ławnika (na innego niż dodatkowy) powodowałaby zatem konieczność prowadzenia postępowania od początku.

Ławnicy dodatkowi zajmują także miejsca za stołem sędziowskim i mają prawo do zadawania pytań. Powinni być przygotowani do wstąpienia w miejsce ławnika - członka składu sądu, jeżeli ten nie jest w stanie pełnić czynności sądowych. Ławnik dodatkowy nie bierze udziału w naradzie i głosowaniu, jeżeli skład sądu nie uległ zmianie do zakończenia przewodu sądowego.

Niemożliwość przeniesienia do innego sądu albo wydziału

Ustawa, poza przypadkiem zniesienia sądu, ośrodka zamiejscowego lub wydziału zamiejscowego, nie przewiduje możliwości przeniesienia ławnika do innego sądu. Stanowi to także gwarancję jego niezawisłości – nie można się bowiem w ten sposób „pozbyć” ławnika „niewygodnego”.

Nie ma również możliwości przesunięcia do wydziałów pracy ławników wybranych na zasadzie ogólnej. Wynika to z konieczności spełnienia dodatkowego wymogu w postaci szczególnej znajomości spraw pracowniczych.

Rozdział IV

RADA ŁAWNICZA

Zgodnie z ustawą Prawo o ustroju sądów powszechnych ławnicy każdego sądu wybierają ze swego grona radę ławniczą, jej przewodniczącego oraz zastępców. Istnieje zatem konieczność zorganizowania się ławników każdego sądu w ramach samorządu ławniczego. Rada ławnicza sądu okręgowego czy rejonowego stanowi reprezentację ławników wybranych do danego sądu. Rady ławnicze muszą być powołane odrębnie dla każdego sądu. Ustawa nie przewiduje wspólnej reprezentacji rad ani zależności między poszczególnymi radami, co nie wyklucza ich współpracy polegającej m.in. na wymianie doświadczeń czy podejmowaniu wspólnych inicjatyw.

Wspomniana ustawa określa także trzy ramowe zadania rady ławniczej: podnoszenie poziomu pracy ławników, ich reprezentowanie oraz pobudzanie działalności wychowawczej ławników w społeczeństwie.

Wybór, skład i zadania rady

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 31 stycznia 2006 r. wyboru członków rady dokonuje ogół ławników sądu, na pierwszym ich zebraniu zwołanym przez prezesa sądu, chyba że prezes zarządzi inaczej. Członkowie rady wybierani są w składzie reprezentatywnym dla wydziałów sądu – w liczbie od 8 do 20. Do ważności wyboru członków rady konieczna jest zwykła większość głosów ławników obecnych na zebraniu. Wyboru dokonuje się w głosowaniu jawnym albo tajnym - decydują o tym zebrani ławnicy zwykłą większością głosów.

** Autorką niniejszej części jest Małgorzata Polak, absolwentka IPSiR UW, przewodnicząca Rady Ławniczej przy Sądzie Okręgowym w Warszawie w latach 2004-2011.*

W dużych sądach, w których orzeka niekiedy nawet kilkuset ławników, trudno zorganizować zebranie wszystkich, dlatego w pierwszym kwartale roku rozpoczynającego kadencję poszczególne wydziały organizują pierwsze narady sędziowsko-ławnicze. Zebrania te mają charakter organizacyjny, połączony ze wstępnym szkoleniem nowo wybranych ławników. W ich trakcie zebrani dokonują także wyboru przedstawicieli do rady – w liczbie proporcjonalnej do liczby ławników orzekających w danym wydziale.

Liczbę przedstawicieli do samorządu ławniczego, zgodnie z zasadą proporcjonalności, określa prezes sądu. O terminie zebrań ławnicy są zawiadamiani przez poszczególne wydziały. W ich trakcie ławnicy wybierają swój samorząd oraz zapoznają się m. in. z regulaminem urzędowania sądu, a także z zasadami i organizacją pracy w danym wydziale. O wyborze przedstawicieli do rady ławniczej poszczególne wydziały zawiadamiają prezesa sądu.

Rada ławnicza stanowi reprezentację ławników danego sądu – w jej skład wchodzi przedstawiciele każdego wydziału, w którym orzekają.

Przewodniczący rady, jego zastępcy oraz sekretarz wybierani są na pierwszym zebraniu rady ławniczej, które powinno się odbyć niezwłocznie po wyłonieniu, na wspomnianych pierwszych naradach, przedstawicieli poszczególnych wydziałów do rady.

Zadania przewodniczącego rady są wymienione w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości. Przewodniczący:

- reprezentuje radę na zewnątrz;
- zwołuje posiedzenia rady i przewodniczy im;
- przedkłada prezesowi sądu do zatwierdzenia opracowany przez jej członków projekt regulaminu pracy rady;
- informuje prezesa sądu o pracach rady;
- kieruje bieżącymi pracami rady i prowadzi sprawozdawczość w zakresie jej działalności.

Przewodniczący zwołuje posiedzenie rady z własnej inicjatywy, na żądanie prezesa sądu lub na wniosek co najmniej 1/3 członków. O terminie posiedzenia zawiadamia się prezesa sądu. Posiedzenia rady ławniczej odbywają się w razie potrzeby, lecz nie rzadziej niż raz na kwartał.

W czasie nieobecności przewodniczącego rady zastępują go zastępcy - kolejność pełnienia obowiązków w zastępstwie ustala regulamin pracy rady. Wykonują oni również inne czynności zlecone przez przewodniczącego.

Rada ławnicza powinna działać zgodnie z prawem i w jego granicach. Istotne jest w tym kontekście, między innymi, rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości określające sposób wyboru ławników do rady i jej skład, strukturę organizacyjną, tryb działania, szczegółowe zadania oraz zakres współpracy z prezesem sądu. Ponadto, rada działa według regulaminu uchwalonego przez nią i przyjętego przez prezesa sądu, zgodnego z przepisami tego rozporządzenia.

Rada ławnicza wyraża opinie, zgłasza wnioski i podejmuje uchwały w zakresie zadań szczegółowych wymienionych w rozporządzeniu. Do ważności uchwał konieczna jest obecność co najmniej połowy członków, a zapadają one większością głosów. W razie

równości głosów decyduje głos przewodniczącego. O jawności albo tajności głosowania decyduje rada. O treści uchwał rada zawiadamia niezwłocznie prezesa sądu oraz wszystkich ławników.

Do zadań rady ławniczej należy:

- reprezentowanie wszystkich ławników w sądzie;
- współdziałanie z prezesem sądu w zakresie sporządzania list ławników do poszczególnych wydziałów sądu;
- współdziałanie z prezesem sądu w zakresie podjęcia działań zmierzających do odwołania z funkcji ławnika;
- podejmowanie działań umożliwiających podnoszenie poziomu pracy wykonywanej przez ławników;
- współdziałanie z prezesem sądu w ustalaniu przez niego terminów i tematyki narad sędziowsko-ławniczych;
- przedstawianie prezesowi sądu propozycji dotyczących potrzeb szkoleniowych, w tym zakresu tematycznego i form szkolenia ławników;
- wydawanie opinii w sprawach przedłożonych przez prezesa sądu;
- opracowanie projektu regulaminu pracy rady;
- przekazywanie prezesowi sądu oraz rzecznikowi prasowemu sądu, na ich prośbę, informacji o działalności ławników.

Jakkolwiek rozporządzenie określające zasady funkcjonowania rady ławniczej nie przewiduje powoływania prezydium czy sekcji stałych, to jednak tego nie wyklucza. Rada ławnicza może zatem (w uzasadnionym przypadku, np. dużej liczbie rady) podjąć uchwałę o powołaniu prezydium. Nie ma także przeciwwskazań, by w miarę potrzeb powołać jedną albo więcej sekcji stałych lub doraźnych do opracowania lub wykonania zadań znajdujących się w kompetencjach rady ławniczej.

Należy dodać, że w następstwie nowelizacji rozdziału 7 ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych z 15 kwietnia 2011 r. rada ławnicza jest podmiotem uprawnionym do opiniowania wniosków prezesa sądu o odwołanie ławnika przedkładanych radzie gminy, która dokonała jego wyboru. Zgodnie z ustawą rada ławnicza powinna zaopiniować taki wniosek w ciągu 21 dni od jego otrzymania. Niewydanie opinii w terminie określonym przepisami ustawy uważa się za niezgłoszenie uwag do wniosku.

Funkcjonowanie rady

Sprawne funkcjonowanie rady ławniczej zależy w znacznej mierze od jej przewodniczącego i zastępców. Pełnienie funkcji przewodniczącego jest odpowiedzialnym zadaniem. Przewodniczący powinien być entuzjastą pracy społecznej - to działalność *pro publico bono*, jak również dobrym organizatorem, co sprzyja sprawnemu realizowaniu postawionych przed nim zadań.

Właściwa komunikacja między ławnikami i radą ławniczą zależy od zaangażowania przedstawicieli poszczególnych wydziałów wybranych do rady. Członkowie rady ławniczej, przyjmując dodatkowe obowiązki społeczne, decydują się na pracę w dobrze pojętym interesie wszystkich ławników.

Samorząd ławniczy jest wybierany po to, by służyć ławnikom radą i pomocą, a także by bronić interesów i prestiżu instytucji ławnika oraz troszczyć się o jego wizerunek. Ławnicy to pełnoprawni członkowie składu orzekającego, których głos jest równoważny z głosem sędziego zawodowego w wyrokowaniu, co wynika wprost z brzmienia § 2 art. 4 ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych „Przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają równe prawa z sędziami”.

Aktywność rad ławniczych przejawia się m. in. w opiniowaniu projektów aktów prawnych dotyczących ławników. Na przykład, po ograniczeniu udziału ławników w orzekaniu wprowadzonym nowelizacją Kodeksu postępowania karnego i Kodeksu postępowania cywilnego w 2007 r. liczne samorządy ławnicze postulowały poszerzenie spektrum spraw, w szczególności karnych, rozpatrywanych z udziałem czynnika społecznego.

Troską samorządu ławniczego powinno być podnoszenie poziomu pracy ławników. Rady ławnicze przejawiają taką aktywność. Polega ona m.in. na przedstawianiu prezesowi sądu potrzeb w zakresie szkolenia ławników, proponowaniu tematyki szkoleń, wnioskowaniu do prezesa sądu o przedstawienie rocznego terminarza narad sędziowsko-ławniczych proponowanych przez poszczególne wydziały, zachęcaniu ławników do uczestnictwa w szkoleniach, podkreślaniu ich wagi, a także propagowaniu materiałów dotyczących funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i ciekawych publikacji z dziedziny prawa.

Działalność samorządu ławniczego powinna być przejrzysta, a zatem coroczne sprawozdania z działalności rady ławniczej, których sporządzanie należy do kompetencji jej przewodniczącego, powinny być przedstawiane do wiadomości władzom sądów oraz, w miarę możliwości, wszystkim ławnikom danego sądu. Ponadto posiedzenia rady powinny być otwarte dla wszystkich zainteresowanych ławników. Rada ławnicza powinna też działać na podstawie opracowanego przez nią i zaakceptowanego przez prezesa sądu regulaminu pracy. Regulamin może przewidywać powołanie, w miarę potrzeby, sekcji stałych (np. szkoleniowej, dyscyplinarnej) oraz sekcji doraźnych (w celu realizacji konkretnego zadania).

Intencją podejmowanych przez samorządy ławnicze działań jest nie tylko przyczynianie się do podnoszenia poziomu pracy ławników, ale także zwiększanie świadomości prawnej i w konsekwencji (w szerszym znaczeniu) kultury prawnej obywateli pełniących funkcję ławnika. To warte rekomendowania i cenne inicjatywy w dobie budowania społeczeństwa obywatelskiego, którego jedną z instytucji jest niewątpliwie instytucja ławnika.

PODSTAWOWE AKTY PRAWNE I WYBRANA LITERATURA

Podstawowe akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz. U. Nr 240, poz. 2052, z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070, z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. Prawo o ustroju sądów wojskowych (tekst jednolity Dz. U. z 2007 r. Nr 226, poz. 1676, z późn. zm.).
5. Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz. U. Nr 153, poz. 1269, z późn. zm.).
6. Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz. U. Nr 126, poz. 714).
7. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.).
8. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93, z późn. zm.).
9. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (tekst jednolity Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94, z późn. zm.).
10. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59, z późn. zm.).
11. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.).
12. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.).
13. Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 182, poz. 1228).
14. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. Nr 38, poz. 249, z późn. zm.).
15. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie określenia wzoru stroju urzędowego sędziów na rozprawie (Dz. U. Nr 172, poz. 1213).
16. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 stycznia 2006 r. w sprawie sposobu wyboru, składu i struktury organizacyjnej, trybu działania oraz szczegółowych zadań rady ławniczej (Dz. U. Nr 23, poz. 174).
17. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu postępowania z dokumentami złożonymi radom gmin przy zgłaszaniu kandydatów na ławników oraz wzoru karty zgłoszenia (Dz. U. Nr 121, poz. 693).

Również: Uzasadnienie do projektu ustawy Prawo o ustroju sądów powszechnych (nr druku sejmowego 3833).

Wybrana literatura

1. J. Brol, *Ławnik w sądzie. Podstawowe wiadomości*, Warszawa 1990.
2. T. Demendecki, *Ustrój organów ochrony prawnej. Wybór źródeł. Akty normatywne. Orzecznictwo*, Warszawa 2010.
3. T. Ereciński, J. Gudowski, J. Iwulski, *Komentarz do prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, Warszawa 2002.
4. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2010.
5. M. Granat, *Prawo konstytucyjne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2010.
6. H. Izdebski, P. Skuczyński (red.), *Etyka zawodów prawniczych. Etyka prawnicza*, Warszawa 2006.
7. K. Kołakowski, *Ławnik w sprawach z zakresu prawa cywilnego*, Warszawa 1990.
8. Ł. Korozs, M. Sztorc, *Ustrój sądów powszechnych. Komentarz*, Warszawa 2004.
9. S. Serafin, B. Szmulik, *Organy ochrony prawnej RP*, Warszawa 2010.

Ministerstwo Sprawiedliwości

**Al. Ujazdowskie 11
00-950 Warszawa
tel. 22 52 12 888**